

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. 2543. รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. 2543. หมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น 2542. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. 2529. ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
- นพคุณ สุขสถาน. 2532. ออกแบบเครื่องเรือน. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- นวลน้อย บุญวงศ์. 2539. การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์
- วิบูลย์ ลิ้มวรรณ. 2540. ชุดมรดกศิลปหัตถกรรมไทย เครื่องจักสานไทย. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา
- วิบูลย์ ลิ้มวรรณ. 2527. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปณยา
- อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2550. ออกแบบเฟอร์นิเจอร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

พระเครื่องในกองทัพไทยสมัยอยุธยา

อ.ธนุตม์ ธรรมพิทักษ์ *

บทคัดย่อ

พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 โดยพบหลักฐานกระจายอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่น จังหวัดนครปฐม กาญจนบุรี สุพรรณบุรี การเข้ามาของพุทธศาสนานี้ได้นำความเชื่อในการบูชาพระพุทธรูปที่เปรียบเสมือนตัวแทนพระพุทธรูปที่เป็นองค์ศาสดาของศาสนา โดยมักมีการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ต่างๆ โดยเฉพาะพระพิมพ์จะมีคาถา เย ธ มา ซึ่งเป็นคาถาหัวใจพุทธศาสนาหลักไว้ที่พระพิมพ์ จากนั้นนำไปบรรจุไว้ในกรุหรือในองค์เจดีย์และสถูปต่างๆ เพื่อใช้เป็นสิ่งสืบศาสนาและถวายเป็นพุทธบูชาและถือปฏิบัติเช่นนี้สืบต่อกันมาจนถึงสมัยอยุธยาหลังเสียกรุงครั้งที่ 1 ประชาชนส่วนใหญ่เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิตเสียขวัญ จึงใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสร้างขวัญและกำลังใจ ขณะเดียวกันทหารที่ออกรบก็ได้อาศัยอำนาจพุทธคุณช่วยในการสร้างขวัญ นำมาสู่การสร้างวัตถุมงคลทางศาสนาที่ใช้พกติดตัวเพื่อป้องกันอันตราย นับได้ว่าจากแนวคิดนี้เองนำมาสู่การสร้างพระพิมพ์ พระเครื่อง ที่มีอำนาจพุทธคุณและใช้พกติดตัวเหมือนเครื่องรางของขลังที่ใช้กันมาแต่เดิม

Abstract

Buddhism was found in Thailand about 11 th. Century. The most Buddhist Architecture was found in the central part of Thailand such as Nakhon Pathom province Kanchanaburi Suphanburi. Inside stupa we found Buddha images and amulet have inscribe important keyword of Buddhist called "ye tham ma". That mean all off Buddha images and amulet use for existence of Buddhist religion

Until 20 th. Century Ayutthaya was lost his independence. People was in panic and they asked Buddha to help and protect them from enemy. They bring Buddha images and amulet go with them all time because they of powerful of Buddha will protect them and when the army go to war they will bring Buddha images and amulet to go with army too. So this concept make a new belief in Buddhist religions that we use Buddha images and amulet like a fetish

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดที่ต้องการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลง ในเรื่องการนับถือพระพิมพ์ในประเทศไทยที่เริ่มจากการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อบรรจุในสถูปเจดีย์ เพื่อใช้สืบศาสนา จนถึงปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแนวคิดเป็นการใช้พระพิมพ์พกติดตัว เหมือนเครื่องรางของขลัง ว่ามีจุดเปลี่ยนของแนวคิดนั้นเกิดขึ้นเมื่อไหร่และเพราะเหตุใด ซึ่งในบทความนี้ได้นำเสนอไว้ในช่วงสมัยของสมเด็จพระนเรศวร ว่าอาจเป็นมูลเหตุหนึ่งที่น่าสู่ความเปลี่ยนแปลงในความเชื่อดังกล่าว

* อาจารย์ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

หลังจากพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อ 2,600 ปีล่วงมาแล้ว โดยมีพระพุทธเจ้า ศากยมุณีได้ประกาศและเผยแผ่ศาสนาพุทธ และกำหนดให้พุทธศาสนิกชนทำการเคารพนับถือ “ไตรสรณคมน์” เป็นหลัก ไม่มีการนับถือกราบไหว้วัตถุอื่นใดทั้งสิ้น¹ เมื่อพระพุทธองค์ใกล้ดับขันธปรินิพพานพระองค์ได้ทรงอนุญาตให้มีการสร้างสังเวชนียสถานขึ้น 4 แห่ง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนและพุทธสาวกใช้ปลงธรรมสังเวชและระลึกถึงพระพุทธองค์ ในตำบลต่างๆที่เป็นสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน และไม่มีการสร้างรูปเคารพที่เป็นรูปบุคคลเป็นเครื่องแสดงแทนพระพุทธองค์ มีเพียงการใช้สัญลักษณ์แสดงพุทธประวัติตอนนั้นๆ เช่นเมืองกุสินาราที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทำเครื่องหมายโดยสร้างพระสถูปไว้ เมืองพาราณสีทำรูปธรรมจักรและกวางหมอบ หมายถึงที่ซึ่งพระพุทธองค์แสดงปฐมเทศนา เมืองพุทธคยาที่ใช้ต้นโพธิ์ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระพุทธองค์ประทับเมื่อคราวตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และที่เมืองกบิลพัสดุ์นั้นเป็นรอยพระพุทธรูปที่หมายถึงเมื่อพระพุทธองค์ประสูติ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปในทิศทั้งสี่ ทิศละ 7 ก้าว

ต่อมาช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 – 11 ในราวปี พ.ศ. 217 ชนชาติกรีกที่ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศอินเดียแคว้นคันธารราฐและเมื่อคนกลุ่มนี้ได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วได้สร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าตามคติในการสร้างเทวรูปของชาติตน แทนรูปสมมุติสิ่งอื่นที่ชาวอินเดียได้สร้างไว้² จึงนับเป็นพระพุทธรูปในยุคแรกที่มีการสร้างขึ้นและได้รับความนิยมแพร่หลายสู่ดินแดนต่างๆ

สำหรับในประเทศไทยการเข้ามาของพุทธศาสนานั้นได้มีกล่าวไว้ตามพงศาวดารลังกาทวีปว่าพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตตรเถระมาประกาศพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3³ แต่เราก็ไม่พบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรมที่ยืนยันข้อความในพงศาวดาร จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 11 เราจึงพบหลักฐานทางศิลปกรรมที่เป็นสิ่งก่อสร้างซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย แถบจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี

ส่วนการสร้างพระพิมพ์นั้นมีการสร้างสืบต่อมาจากการสร้างพระพุทธรูปสมัยคันธารราฐ โดยจุดเริ่มต้นของการสร้างพระพิมพ์ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ อธิบายความเรื่องนี้ไว้ว่า⁴

“พระพิมพ์ เป็นของเก่าแก่ที่ได้มีผู้ทำขึ้นตั้งแต่ตอนต้นพระพุทธศาสนา ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปโดยวิธีใช้กตด้วยแม่พิมพ์และประทับด้วยตรานี้ ปรากฏแต่ในฝ่ายพระพุทธศาสนาเท่านั้น ในฝ่ายพราหมณ์ศาสนาจะไม่มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไรซ้ำเจ้าไม่ทราบ ตามความคิดเห็นอันแยบคายของศาสตราจารย์ ฟูเซ่ เราอาจจับเค้าได้ว่าพระพิมพ์ต่างๆ เหล่านี้ มีมูลเหตุมาจาก สังเวชนียสถาน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ดำเนินพระพุทธเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2518), 3.

² เรื่องเดียวกัน, 44-54. รูปสมมุติสิ่งอื่น เช่น รอยพระพุทธรูป พระธรรมจักร พระพุทธอาสน์ และพระสถูปเจดีย์ มีผู้เชื่อว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงไม่สร้างพระพุทธรูป แต่ทรงสร้างสัญลักษณ์อื่น ๆ แทนพระพุทธเจ้า ก็น่าจะเป็นเพราะเกรงว่าจะไปเหมือนกับรูปพระมหาวีระในศาสนาเซน เพราะสร้างโดยช่างอินเดียเหมือนกัน (โปรดดู ภาสกร จุฑะพุทธ, พระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พ.ศ. 2524), 4

³ เรื่องเดียวกัน, 37.

⁴ ยอร์ช เซเดส์, ดำเนินอักษรไทย ดำเนินพระพิมพ์ ขุดค้นที่พังตักขล และศิลป สุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2526), 20-26.

ของพระพุทธเจ้าใหญ่ ๆ ทั้ง 4 ตำบลในอินเดีย คือ เมืองกบิลพัสดุ์ อันเป็นที่ที่พระศากยมุณี สัมมสัมพุทธเจ้าประสูติ ตำบล 1 พุทธคยาที่ซึ่งพระองค์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตำบล 1 ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสีที่ซึ่งพระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา ตำบล 1 เมืองกุสินารานครที่ซึ่งพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ตำบล 1 ไม่สู้จะเป็นการยากอะไรที่จะคิดว่าตามธรรมดาพวกสัตบุรุษจะต้องนำอะไรมาเป็นที่ระลึก จากสังเวชนียสถานอันสำคัญทั้ง 4 ตำบล เหล่านั้น อะไรเล่าจะเป็นสิ่งแรกในสิ่งที่เคารพนับถือกันที่ได้ทำขึ้น โดยพิมพ์บนแผ่นผ้า ทำด้วยดิน หรือด้วยไม้ มีเมืองกบิลพัสดุ์ เมืองพุทธคยา เมืองพาราณสี และ เมืองกุสินารานคร ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนแล้วว่า ในเมืองทั้งสี่นี้ เมืองไหนมีปูชนียสถานอันรู้จักกันแพร่หลายชนิดใด และทั้งได้มีหนังสืออีกหลายเรื่องที่ยอธิบายถึงปูชนียสถานอันสำคัญๆ เหล่านี้ ว่าได้แก่อะไรบ้าง สิ่งที่จะเห็นได้ก่อนสิ่งอื่นที่เมืองกุสินารานคร คือ สถานที่ซึ่งพระศาสดาจารย์เจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทำเครื่องหมายโดยสร้างพระสถูปไว้ที่ตรงนั้นแต่เดิมมา เมืองพาราณสี ทำรูปเสมาธรรมจักรขึ้นหมายถึงปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์รูปเสมาธรรมจักรนี้ จะต้องมียกคู่หนึ่งอยู่ด้วยเสมอ เมืองพุทธคยาก็คือต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระผู้มีพระภาคเสด็จประทับที่โคนต้น เมื่อได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แต่สำหรับที่เมืองกบิลพัสดุ์นั้น จะเป็นสิ่งใดแนบแน่นที่สงสัยอยู่” ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าที่เมืองกบิลพัสดุ์น่าจะเป็น “พระยุกลบาท” เพื่อสื่อความหมายว่าเมื่อพระพุทธเจ้าประสูติได้เสด็จพระราชดำเนินไปในทิศทั้งสี่ ทิศละ 7 ก้าว

ส่วนจุดเริ่มต้นการสร้างพระพิมพ์ในประเทศไทย ก็เกิดขึ้นพร้อมกันกับการเข้ามาของพุทธศาสนา คือราวพุทธศตวรรษที่ 11 นั้นเอง พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้นับเป็นพระพิมพ์ที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย พบที่อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี⁵

ยอร์ช เซเดส์ เรียกพระพิมพ์เหล่านี้ว่า “พระพิมพ์แบบทวารวดี”⁶ ซึ่งพระพิมพ์เหล่านี้มักสลักคาถาที่เรียกว่าหัวใจพุทธศาสนาไว้คือ

“เย ธมมา เหตุปปปวา เตสํ เหตุ ตถาคโต
เตสํ จ โย นิโรโธ จ เอว วาที่ มหาสมณโต.”

แปลได้ความดังต่อไปนี้

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น
และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีวาทีดังนี้”

หลังจากที่พระพิมพ์แบบทวารวดีได้ถูกสร้างขึ้นในดินแดนประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 ก็มีการสร้างพระพิมพ์ในรูปแบบต่างๆขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 19 หรือตรงกับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

ชุมชนชาวศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลการนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานในคติเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่นคตินิรูปพระพุทธรูป คติพระธาตุ คติพระพุทธรูป และคติพระโพธิสัตว์รวมกับคติทางศาสนาพราหมณ์ที่ปลงรากฐานตั้งแต่เมื่อครั้งอาณาจักรขอมได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในบริเวณนี้

⁵ จิตร บัวบุศย์, ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย : มรดกวัฒนธรรมไทย, (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2514), 105 -108 และ 173.

⁶ ยอร์ช เซเดส์, ดำเนินอักษรไทย ดำเนินพระพิมพ์ ขุดค้นที่พังตักขล และศิลป สุโขทัย, 35.

เช่นคติเกี่ยวกับกษัตริย์ว่าเป็นเทวราชาหรือเทพที่อวตารลงมาเพื่อทำหน้าที่พิทักษ์ปกป้องประชาชน คติเทวราชาและพระราชพิธีเพื่อเสริมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ศักดิ์สิทธิ์ นำเกรงขามยิ่งขึ้น เพื่อเป็นสื่อพิธีติดต่อขออำนาจหรือพรจากเทพผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย ให้ดลบันดาลในสิ่งที่พึงปรารถนาบังเกิดขึ้น คติทั้งสองดังกล่าวต่อมาได้นำมารวมปฏิบัติเข้าด้วยกันเป็น 2 พิธี คือ พิธีพุทธ ได้แก่ การเชิญ พระพุทธรูปและพระไตรปิฎกมาตั้งเป็นประธาน นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพุทธปริตรมหาสูตร และพิธีพราหมณ์ ได้แก่ การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย อาทิเช่น เทพดาต่างๆ⁷

ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาในยุคกรุงศรีอยุธยา จึงไม่เน้นที่สาระธรรม เพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์โศกทั้งหลาย ดังเช่นความเชื่อของพุทธศาสนาในยุคแรก ๆ หากแต่มุ่งเน้นพิธีกรรมทั้งแบบพุทธที่สร้างขึ้นเอง และแบบพราหมณ์ที่รับมาจากขอม และใช้พิธีกรรมนี้เองช่วยขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยให้กับสังคมเช่นพิธีกรรมพุทธ มีการสวดมนต์ และการปฏิบัติเจริญสมาธิเพื่อขอฝน และขจัดปัดเป่าโรคร้ายที่บังเกิดในสมัยพระมหาธรรมราชา ดังในคำให้การชาวกรุงเก่าที่บันทึกไว้ว่า

“...พระอาจารย์ทั้งสองก็ไม่กลับไปยังพระอาราม อาศัยอยู่ในพระราชวังตั้งบริกรรมทางไปกลืน และเจริญพระพุทธรูปมนต์เอง ปนด้วยอำนาจสมาธิและพระพุทธรูปมนต์พระผู้เป็นเจ้าทั้งสองนั้น พอถึงกำหนดวันสัตตยา ก็เกิดเมฆหมอกขึ้นทั้ง 8 ทิศ ฝนตกลงมาเป็นจำนวนมากแต่นั้นมา ถ้าเกิดความขึ้นขึ้นชุกชุมในบ้านเมืองแล้ว พระเจ้ามหาธรรมราชาก็นิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้ามาเจริญพระพุทธรูปมนต์มีสัตตปริตรและภาณวารเป็นต้น...”⁸

ขณะเดียวกันในสมัยอยุธยามีการทำศึกสงครามมาก ทั้งเพื่อการขยายอาณาเขตและป้องกันการรุกรานจากพม่า ทหารและประชาชนต้องการที่ยึดเหนี่ยวและขวัญกำลังใจในการรบ ซึ่งปกติของสังคมไทยจะมีการใช้เครื่องรางต่างๆเพื่อเป็นวัตถุมงคลป้องกันภัยในการทำสงคราม และเมื่อผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาเชิงอิทธิปาฏิหาริย์จากการมีพิธีกรรม จึงมีการนำพระพิมพ์หรือพระพุทธรูปต่างๆที่สร้างขึ้นเพื่อสืบศาสนาตามแนวคิดเดิม มาทำพิธีกรรมปลุกเสกใช้แจกจ่าย เพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้ทหารที่จะออกรบ ดังที่ได้จารึกข้อความบางตอนเกี่ยวกับพระเครื่องในประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1 ความว่า “...ถ้าจะเข้าการณรงค์สงครามให้เอาพระใส่น้ำมันหอม...เสกด้วยอิติปิโสภุจราติ เสก 3 ที...แล้วอ่านโมไปจนจบ แล้วว่าพาหุ แล้วว่าอิติปิโส ภุจราติ มหาชัยมงคล จะไปรบศึกก็คุ้มกันได้ สารพัดศัตรูแล...”⁹ และจากแนวความคิดดังกล่าว นำไปสู่การสร้างพระพิมพ์ที่เน้นอำนาจพุทธคุณในเรื่องคงกระพันชาตรี¹⁰ เช่น พระกริ่งคลองตะเคียน พระโคนสมอ (รูปที่ 1) ฯลฯ เพื่อนำไปแจกจ่ายเป็นขวัญกำลังใจแก่ทหารที่เข้าสู่สมรภูมิ



รูปที่ 1

พระโคนสมอ

ที่มาของภาพ :

www.amatasiam.com

⁷ สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, พระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2539), 85.

⁸ สุภาพรณ ญ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), 65.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

¹⁰ ประชุม กาญจนวัฒน์, ภาพพระเครื่อง เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521), 92-93.

ขณะเดียวกันโดยปกติในกองทัพแต่ละกองทัพบก จะมีธงรบประจำกองเป็นสัญลักษณ์เพื่อแบ่งหมวดหมู่และที่ปลายธงนี้เองได้มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดเล็กประดับไว้เพื่อเป็นสิริมงคลและสร้างขวัญกำลังใจ

เราเรียกพระที่ประดับบนยอดของธงนี้ว่า “พระยอดธง” โดยพบว่ามีการสร้างมากที่สุด ในสมัยอยุธยาจากหลักฐานที่พบตามกรุต่างๆของวัดที่สร้างในสมัยอยุธยา¹¹

จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่าการสร้างพระยอดธงนั้นมักสร้างขึ้นจากโลหะ เช่นเงิน ทอง หรือสำริดมี เป็นพระพุทธรูปลอยตัว ขนาดสูงประมาณ 10 ซม. และทำเป็น 2 ลักษณะคือ พระพุทธรูปนั่ง

มักแสดงปางมารวิชัย (รูปที่ 2) ส่วนพระพุทธรูปยืนมักแสดงปางประทานพร (รูปที่ 3) พุทธลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาคือพระพักตร์ค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยม เม็ดพระศกขมวดเป็นก้นหอยขนาดเล็ก รัศมีเป็นเปลวเพลิง แต่งกายอย่างนักบวชไม่สวมเครื่องประดับ ครองจีวรห่มเฉียงเปิดอังสาขวา ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภีปลายตัดเป็นเส้นตรง และสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้เราทราบว่าพระองค์ใดเป็นพระยอดธงคือ บริเวณด้านล่างของฐานพระมักมีเศียรยืนออกมาเพื่อนำไปสวมไว้บริเวณยอดธง

ด้านความเชื่อในอำนาจพุทธคุณของพระยอดธงนั้น จากประวัติการสร้างกล่าวกันว่าเมื่อสร้างพระยอดธงนั้นจะมีการปลุกเสกด้วยอาคมจากเกจิ-อาจารย์หลายท่านเพื่อให้เกิดพุทธานุภาพอย่างสูงสุด¹² โดยในสมัยอยุธยานั้นเชื่อว่าเมื่อนำพระยอดธงมาติดที่ปลายธง จะทำให้ได้รับชัยชนะเมื่อออกรบ¹³ ปัจจุบันผู้เชี่ยวชาญด้านพระเครื่องเช่นชัยมงคล อุดมทรัพย์ให้ความเห็นว่าพระยอดธงนั้นมีความหมายว่าพระเครื่องด้านแคล้วคลาดป้องกันภัยอันตราย อยู่ยงคงกระพัน ปลอดภัยจากสงคราม¹⁴



รูปที่ 2 :

พระยอดธงแบบนั่ง

ที่มาของภาพ :
หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ วันที่ 25 เม.ย. 2547, 11.

รูปที่ 3 :

พระยอดธงแบบยืน

ที่มาของภาพ :
หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ วันที่ 25 เม.ย. 2547, 11.

¹¹ เขียนสิบทิศ (นามแฝง), “พระยอดธง กรุวัดไก่เตี้ย” หนังสือพิมพ์เดลินิวส์, วันอาทิตย์ที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2547, 11.

¹² ชัยมงคล อุดมทรัพย์, อภินิหารพระเครื่องและเวทมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทวีการพิมพ์, 2512, 3.

¹³ เขียนสิบทิศ (นามแฝง), “พระยอดธง กรุวัดไก่เตี้ย” หนังสือพิมพ์เดลินิวส์, 11.

¹⁴ ชัยมงคล อุดมทรัพย์, อภินิหารพระเครื่องและเวทมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์, 3.

ส่วนในปัจจุบันยังคงมีการสร้างพระยอดตรงอยู่ โดยนำมาติดไว้ที่ธงชัยเฉลิมพลที่ใช้ในกองทัพ โดยทางกองทัพไทยได้จัดสร้างและทำการปลุกเสกตามพิธีกรรมความเชื่อเดิมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม



รูปที่ 4

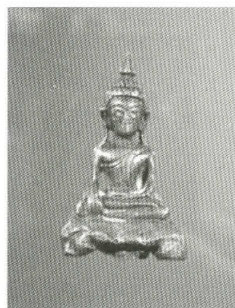
พระชัยหลังช้างสมัยอยุธยา

ที่มาของภาพ :

www.mathichon.co.th

นอกจากพระยอดตรงแล้วยังมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อ เป็นพระคู่บุญญาธิการแห่งองค์พระมหากษัตริย์ เรียกว่า “พระชัย” ด้วยมงคลนามแห่ง “ชัย” หรือ “ชนะ” อันหมายถึง การมีชัยชนะ เชื่อกันว่าสร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยพระนเรศวรได้โปรดฯให้ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ซึ่งเป็นเจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี เชี่ยวชาญในวิปัสสนาและพิธีกรรมเป็นต้นตำรับการสร้าง ช่วงแรก “พระชัย” คงสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์แห่งการอวยชัยให้พรในการได้รับชัยชนะในการรบจากข้าศึกศัตรู ต่อมาเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กองทัพขณะออกรบและเกิดความเป็นสิริมงคล พระนเรศวรจึงโปรดฯให้สร้างพระชัยขนาดย่อมพอที่จะประทับบนหลังช้าง เพื่อนำไปในกองทัพ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อที่เรียกว่า “พระชัยหลังช้าง” (รูปที่ 4) หากพระองค์เสด็จโดยทางชลมารคก็นำพระชัยประดิษฐานบนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ซึ่งยังคงเป็นธรรมเนียมถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันว่าหากพระมหากษัตริย์จะเสด็จทางชลมารคเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ จะใช้เป็นที่ประดิษฐานพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาล (พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลเริ่มมีการสร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์โปรดฯให้สร้างพระชัยที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญในเขตพระบรมมหาราชวัง และโปรดฯให้เรียกว่า “พระชัยประจำรัชกาล” ด้วยมงคลนามแห่ง “ชัย” อันหมายถึง การมีชัยชนะ ส่วน คำว่า “วัฒน์” ยังหมายถึงความยั่งยืนและสืบเนื่องไม่หยุดยั้ง ดังนั้น คำว่า “พระชัยวัฒน์” จึงเป็นความหมายที่เป็นสิริมงคลยิ่งอันสื่อถึงการชนะที่ไม่รู้จักการพ่ายแพ้)

พุทธลักษณะของพระชัยวัฒน์ (รูปที่ 5) จากการตรวจสอบของผู้เขียนพบว่ามีความใกล้เคียงกับพระกริ่ง คือเป็นพระพุทธรูปประทับแบบวัชร-สนะคือประทับขัดสมาธิเพชรเหนือฐานปัทม์ พระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา พระหัตถ์ขวาชี้ลงพระธรณี ในลักษณะปางมารวิชัย นิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 ยาวเสมอกัน ครองจีวรเรียบห่มเฉียง พระเศียรประกอบด้วยเม็ดพระศกเป็นตุ่มขนาดเล็ก เกตุมาลาและรัศมีรูปเปลวเพลิง พระนลาฏกว้าง พระขนงโค้ง พระเนตรมองลงยัง เบื้องล่างพระนาสิกโค้ง พระโอษฐ์เรียว พระกรณยาวจรดพระอังสะ



รูปที่ 5 :

พระชัยวัฒน์สมัยอยุธยา

ที่มาของภาพ : <http://www.gejisiam.com>

นอกจากการสร้างพระพุทธรูปเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจพร้อมความเป็นสิริมงคลแก่กองทัพแล้ว ยังมีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อใช้คุ้มครองให้กับสัตว์ที่เป็นพาหนะที่ออกรบ เช่น พวกลูกช้างศึกหรือม้าศึก โดยทำเป็นพระพิมพ์ที่ใช้ติดคอช้างหรือคอม้า และที่สำคัญคือบริเวณ ด้านหลังขององค์พระจะมีรูขนาดใหญ่ใช้สำหรับร้อยเชือกผูกติดคอช้างหรือคอม้า ซึ่งลักษณะของพระนั้นจะคล้ายกับหูของไหสมัยโบราณ (รูปที่ 7) ดังนั้นพระพิมพ์ที่ใช้ติดคอช้างหรือคอม้าเหล่านี้จึงถูกเรียก

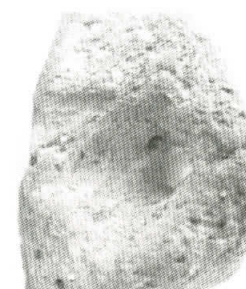
ว่า “พระหูไห” (รูปที่ 6) ส่วนประวัติการสร้างนั้นไม่มีการกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่ามีการสร้างขึ้นครั้งแรกตั้งแต่สมัยใด แต่น่าจะเป็นสมัยของพระนเรศวรมหาราช¹⁵ เพื่อใช้แจกจ่ายให้แก่ทัพที่ออกรบ สร้างขวัญและกำลังใจให้กับกองทัพเช่นเดียวกับการสร้างพระชัย และในปัจจุบันจากการสอบถามบุคคลในวงการพระเครื่องได้กล่าวว่าพระหูไหนั้นมีอำนาจพุทธคุณด้าน ป้องกันภัยอันตราย โดยเฉพาะภัยอันตรายที่เกิดจากผลของสงคราม¹⁶

ส่วนพุทธลักษณะของพระหูไหนั้นมักสร้างขึ้นจากดินเผา เป็นพระพิมพ์แบบหลังเบี้ยคือ ด้านหลังนูนและมีรูขนาดใหญ่สำหรับร้อยเชือก ด้านหน้าเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะแบบพระพุทธรูปสมัยอยุธยา คือ พระพักตร์ค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยม เม็ดพระศกขมวดเป็นก้นหอยขนาดเล็ก รัศมีเป็นเปลวเพลิง แต่งกายอย่างนักบวชไม่สวมเครื่องประดับ ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภีปลายตัดเป็นเส้นตรง การแสดงปางนั้นมีการสร้างไว้หลายปาง



ภาพที่ 6

พระหูไหด้านหน้า



ภาพที่ 7

พระหูไหด้านหลัง

ที่มาของภาพ : www.1.g.pra.com

ในปัจจุบันนี้การสร้างพระหูไหนั้นไม่เป็นที่นิยมในการสร้างแล้ว คงเนื่องมาจากจุดมุ่งหมายในการสร้างตั้งแต่แรกที่ใช้เพื่อผูกติดกับคอช้างและคอม้าขณะทำสงครามและปัจจุบันไม่ได้มีการใช้สัตว์เหล่านั้นในการทำสงครามอีกต่อไป จึงไม่มีการสร้างพระพิมพ์ชนิดนี้ขึ้นใหม่ แต่ขณะเดียวกันนักสะสมจากพระเครื่องก็ยังต้องการพระเครื่องชนิดนี้มาสะสม เพราะเชื่อมั่นในอำนาจพุทธคุณด้านป้องกันอันตรายต่างๆ

จากข้อมูลที่กล่าวถึงข้างต้นเราพบว่าผลจากการเสียกรุงครั้งที่ 1 ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมขาดความมั่นคง บ้านเรือนถูกทำลาย ครอบครัวพลัดพราก ขวัญและกำลังใจของประชาชนตกต่ำ ตั้งอยู่ในความหวาดกลัว ดังนั้นเมื่อพระนเรศวรกลับมากอบกู้อิสรภาพจึงจำเป็นต้องสร้างขวัญและกำลังใจให้กองทัพ เพราะเป็นกำลังหลักที่ใช้ต่อสู้กับศัตรูซึ่งถ้ากองทัพเข้มแข็งมีขวัญและกำลังใจที่ดี ได้รับชัยชนะเหนือข้าศึก ย่อมทำให้ประชาชนรู้สึกมีความมั่นคงในชีวิต ไม่กลัวการรุกรานของศัตรู การสร้างขวัญและกำลังใจให้กองทัพแต่เดิมที่ทหารที่ออกรบมักใช้พวกของขลังต่างๆ เป็นเครื่องรางป้องกันตัว พระนเรศวรจึงได้นำพุทธศาสนาที่เป็นความเชื่อหลักดั้งเดิมของสังคมมาสร้างกำลังศรัทธาและมาสร้างขวัญและกำลังใจเพิ่มเติม โดยสร้างวัตถุมงคลทางพุทธศาสนาขึ้นตามที่กล่าวมาแล้วด้านบน เพื่อให้เกิดอำนาจพุทธคุณด้านป้องกันภัยแคล้วคลาด และนำวัตถุมงคลทางพุทธศาสนาเหล่านั้น มาผูกติดตัวเสมือนเครื่องรางของขลังที่

¹⁵ ชัยมงคล อุดมทรัพย์, อภินิหารพระเครื่องและเวทมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์, 159.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

เคยใช้กันมาแต่เดิม ซึ่งจากข้อมูลทีกล่าวมาทั้งหมดในขั้นตอนนี้แสดงให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญจุดหนึ่งของสังคมไทยในเรื่องการนับถือพุทธศาสนาและวัตถุมงคลทางศาสนาที่มีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันที่มีการนำพระพิมพ์มาพกติดตัวเพื่อเป็นสิริมงคลและป้องกันภัยอันตราย เสมือนเป็นเครื่องรางของขลังประเภทหนึ่ง

บรรณานุกรม

- จิตร บัวบุศย์. ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย : มรดกวัฒนธรรมไทย. (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์)
ชัยมงคล อุดมทรัพย์. อภินิหารพระเครื่องและเวทมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์ กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
ทวีกิจการพิมพ์
เขียนสิบทิศ (นามแฝง). "พระยอดธง กรูวัดไก่อเตี้ย" หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ วันอาทิตย์ที่ 25
เมษายน พ.ศ. 2547.
ประชุม กาญจนวัฒน์. ภาพพระเครื่อง เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์,
2521 .
ยอร์ช เซเดส์. ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ ชุดค้นที่พงศิกษล และศิลป สุขโขทัย.
พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์. พระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ: ด้านสุทธา
การพิมพ์, 2539
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ 3
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2518.
สุภาพรณ ณ บางช้าง. พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลง
การปกครอง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

สิ่งที่เลือนราง

ปรีดา บุญยรัตน์*

เมื่อกล่าวถึงชื่อสีโบราณ เช่น สีสำแลน, สีน้ำรัก, สีเลื่อมประภัสสร ฯลฯ คนไทยสมัยนี้บางคนอาจไม่รู้จักและเคยได้ยินชื่อสีมาก่อน อาจเป็นเพราะมีข้อมูลน้อย และขาดการเผยแพร่ในวงกว้าง ยกเว้นเฉพาะผู้ที่ศึกษาและรักในงานศิลปะไทย การย้อนกลับมาทำความรู้จักสีโบราณที่กำลังจางหายไป ซึ่งเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่มาจากภูมิปัญญาของช่างหรือจิตรกรในอดีตที่ผ่านมาเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับสภาวะการณ์ปัจจุบัน เฉพาะอย่างยิ่งกับผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะรวมทั้งบุคคลทั่วไปที่สนใจและเกี่ยวข้องกับการใช้สีในการสื่อสารอันเอกลักษณ์ไทยในกระแสวัฒนธรรมใหม่ที่ไร้ขอบแดน

สีเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในงานจิตรกรรม ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังของไทยที่ผ่านมาจึงถือได้ว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญในการสืบค้นกรณีของสีโบราณที่ช่างหรือจิตรกรในอดีตได้ริเริ่มลองผิดลองถูกและพัฒนาเป็นภูมิความรู้ ปฏิบัติถ่ายทอดสืบต่อเรื่อยมาในกระบวนการและเทคนิควิธี

จิตรกรรมไทยประเพณี

พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2530 ให้คำอธิบายไว้ว่า จิตรกรรมไทยประเพณี ภาพระบายสีเอกรงค์หรือพหุรงค์ตามคติความเชื่อของช่างจิตรกรรมไทยซึ่งแสดงออกให้เห็นด้วยรูปแบบที่ประกอบด้วยขนบนิยมต่อไปนี้

- (1) รูปแบบของสรรพสิ่งต่าง ๆ แสดงด้วยรูปเปรียบเทียบลักษณะสมมติภาวะหรือเป็นรูปนิมิตจากความคิด ลักษณะเป็นบุคลาธิษฐานแทนการแสดงรูปภาพที่เป็นจริง
- (2) รูปแบบมีรูปร่างลักษณะทรวดทรวง ท่วงท่าเป็นแบบประดิษฐ์โดยจัดระเบียบขึ้นใหม่ มีความง่ายแก่การเห็น มีความกลมกลืนร่วมกันระหว่างรูปแบบแต่ละประเภท
- (3) รูปแบบทั่วไปมีขนาดเล็ก ๆ แสดงออกในลักษณะย่อส่วนลงทั้งหมดด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการเขียนพรรณนาเรื่องให้ได้จุในพื้นที่จำกัด เช่น อาคารขนาดใหญ่ก็ย่อส่วนลง
- (4) รูปแบบทั่วไปมีลักษณะและการแสดงภาวะให้เห็นเป็น 2 มิติ คือมีส่วนสูงกับส่วนกว้าง รูปแบบจึงเป็นไปในลักษณะแบนราบ แนบกับพื้น
- (5) รูปแบบและการระบายสีบนรูปแบบเป็นไปในลักษณะสีเรียบราบเพื่อแสดงให้เห็นความต่างระหว่างพื้นกับภาพ
- (6) รูปแบบทั่วไปกำหนดให้เป็นรูปด้านที่มองเห็นในตำแหน่งระดับตาแบบทุกรูปแบบที่ปรากฏบนพื้นภาพจะถูกกำหนดเป็นภาพที่ปรากฏตรงใจกลางในตาของผู้ดู ไม่ว่ารูปแบบนั้นจะเขียนขึ้นบนตำแหน่งใดในพื้นภาพ
- (7) รูปแบบเขียนขึ้นด้วยเหตุผลเพื่อการพรรณนาเรื่องราวโดยอาศัยท่าทางของรูปแบบเป็นสิ่งสื่อความหมายทางพฤติกรรม และการอธิบายเหตุการณ์แต่ละตอนในเรื่องที่เขียนเป็นรูปภาพ ดังนั้นจึงไม่ให้ความสำคัญต่อสภาพกาลเวลา ซึ่งมีแสงเงาเป็นส่วนประกอบ จิตรกรรมไทยประเพณีจึงจำกัดแฉวงไม่รับความหมายของแสงและเงาเข้าไว้ในกาเขียนภาพ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาศิลปการออกแบบทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต